

Yayın Kritiđi:

TARİH DERS KİTAPLARINDA KİMLİK SÖYLEMİ

Tercan Yıldırım

Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016, 312 sayfa

Eray ALACA *

Giriş

Ders kitaplarının bir eğitim ve öğretim aracının olmasının yanında politik bir nitelik taşıdığı konusu devamlı olarak tartışılmıştır. Bu tartışma içerisinde tarih ders kitapları geçmişten hareketle bugünü şekillendirebilmesi yönü ile ayrı bir öneme sahip olmuştur. Özellikle XIX. Yüzyıl sonrasında ulusçuluk düşüncesinin hızla artması beraberinde tarih eğitiminin dolayısı ile de tarih ders kitaplarının önemini daha da arttırmıştır (Şimşek, 2016; Merey, 2016). İmparatorluk anlayışını sürdürmek isteyen devletler tarih üzerinden bünyesindeki ulusların kopmasını önlemeye çalışırken imparatorluklardan kopmayı başararak ulus-devlet olabilenlerde varsa geçmişlerini daha da yüceltmiş, yoksa da bir tarih kurgulamışlardır (Anderson, 2015). Bu durum özellikle ulus-devletler için bir kimlik tanımlamasını beraberinde getirmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-posta: eray.alaca@giresun.edu.tr

Türkiye’ de cumhuriyetten günümüze gelinen süreçte tarih ders kitaplarında yer alan kimlik söyleminin incelendiği bu kitap yazarın doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir¹. Tez danışmanı olarak ise başta “Türkiye’de Tarihyazımı”, “Tarih Nasıl Yazılır?”, “Türk Tarihçileri”, “Dünyada Tarihçilik” ve Türkiye’de Tarih Eğitimi” adlı eserlerin editörlüğünü yaparak tarih eğitimi ve öğretimi üzerine akademik camiaya ciddi katkılarda bulunan Prof. Dr. Ahmet Şimşek karşımıza çıkmaktadır.

Kitap, önsöz, bölümler, sonuç ve değerlendirme, kaynakça, incelenen ders kitapları, müfredat programları ve tebliğler dergilerinden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde giriş yapmış ve nasıl bir yöntem kullandığına dair bilgiler vermiştir. Ders kitaplarının ilke olarak kamusal çıkarlara hizmet etmelerinin beklendiğini ve bu yüzden çok nadiren tartışılabilirdiğini savunan yazara göre; devlet için okul merkezi bir öneme sahip olup ideolojinin yeniden üretilmesi için bir araçtır. Bu çerçevede tarih dersleri önemli bir kimlik inşa aracı haline gelmiş, tarih ders kitapları milli tarih anlayışını benimseyen ve tarihi liderleri yücelten bir anlayışla yazılmıştır (Yıldırım, 2016: 16). Böylece tarih ders kitapları bilimsel gerçeklikten ve akademik kaygılardan uzak bir şekilde daha çok “arzu edilen gerçeklik” çerçevesinde bir anlatı üzerine kurgulanmıştır (Yıldırım, 2016: 17).

Kitabın ikinci bölümü “Ulus-ulusçuluk ve kimlik ilişkisi” adını taşımaktadır. Yazar bu bölümde ulusun nasıl oluştuğu sorusu üzerine başta A. D. Smith’in “Milli Kimlik” adlı eserinden alıntılar yapmak suretiyle yerli ve yabancı bilim insanlarının görüşlerini bir anlamda harmanlamıştır. Ulusun nasıl oluştuğuna dair tezleri inceleyen yazar ulusun tarihin ilk dönemlerinde itibaren varolduğu, modernleşme sonrası varolduğu ve her iki tezinde haklı geçerli yönleri olduğunu ama ulusun kökenini tam olarak açıklamada yetersiz kaldığını savunan sentezci bir görüşten söz etmiştir (Yıldırım, 2016: 23). Günümüzde de ulusun temeli üzerine tartışmaların devam ettiği düşünüldüğünde yazarın bu konuda yapmış olduğu tespitler önem kazanmaktadır. Bu bölümde yazarın bir diğer önemli tespiti ise “biz” ve “onlar” üzerinedir. Bir kimlik tanımlaması olarak “Biz”in aslında “onlar” yani “ötekiler” üzerinden bir anlam kazandığı tezini ileri sürmektedir (Yıldırım, 2016: 30).

¹ Söz konusu doktora tezi “Meşrutiyet’ten Günümüze Tarih Ders Kitaplarında Türk Kimliğinin İnşası” adı ile Prof. Dr. Ahmet Şimşek’in danışmanlığında Tercan Yıldırım tarafından hazırlanmış, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından 2014 yılında kabul edilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü “Modern Türkiye’nin Kimlik Arayışı” başlığını taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde başlayan batılılaşma/modernleşme hareketlerinin cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal (Atatürk)’ün şahsında sürdüğünü sosyolojik bir tartışma içerisinde Comte’un sistematigi üzerinden “metafizik” bir evreden “pozitivist” bir evreye geçiş olarak değerlendirmiştir (Yıldırım, 2016: 34). Yazar bir anlamda cumhuriyetin kuruluş felsefesini tartışmaya açarken aynı zamanda yeni rejimin yaratmak istediği ideal vatandaş tipine yönelik tespitlerde de bulunmuştur. Bunun için en iyi araç olarak “öteki” üzerinden “biz” i inşa etme aracı olan tarih ve dolayısı ile tarih ders kitapları önemli bir görev üstlenmiştir.

Dördüncü bölüm “Tarih öğretimi ve kimlik” başlığını taşımaktadır. Yazar bu bölüme kadar ki bölümlerde okuyucuyu ileride vereceği bilgiler için bir anlamda hazırlamıştır. Dördüncü bölüm ise asıl konuya bir geçiş bölümü olmuştur. Cumhuriyet döneminde oluşan/oluşturulan tarih anlayışlarını ve bunların tarih ders kitaplarını yansımalarını yerli ve yabancı bilim insanlarından alıntılarla destekleyerek dört dönem şeklinde kategorize etmiştir (Yıldırım, 2016:47-70).

- Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem
- Türk Tarih Tezi Dönemi
- Hümanist Tarih Anlayışı Dönemi
- Türk-İslam Sentezi Dönemi

Beşinci bölüm “Tarih ders kitapları ve kimlik inşası” başlığı taşımaktadır. Bu bölüm kitabın ana konusunun yer aldığı bölümdür. Yazar Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde okutulan ve cumhuriyetin ilk yıllarında da bir süre okutulmaya devam edilen tarih ders kitapları ile sonraki dönemde okutulan tarih ders kitaplarını iki ayrı başlık altında “tarih ders kitaplarında biz” ve “tarih ders kitaplarında öteki” üzerinden oluşturulmaya çalışılan kimlik ile ilişkilendirerek incelemiştir.

Tarih Ders Kitaplarında Biz alt başlığı aşağıdaki temalar üzerinden incelenmiştir.

- Medeniyet Savunusu
- Ortak Köken Arayışı
- Milli Seciye
- Kutsal ve Tarihi Vatan

- Ortak Dil

“Medeniyet Savunusu” teması altında cumhuriyet döneminin ilk dönemlerindeki tarihçilik anlayışının Meşrutiyet dönemi tarihçilik anlayışındaki gibi savunma tarihçiliği üzerine oturduğunu ve tarih ders kitaplarında üstün ırk söyleminin Türk milletinin dünyanın en eski milletlerinden biri olduğu, Çinliler ve İranlılar ile tarihsel bir ilişki içerisinde verilerek güçlendirildiğine yer vermiştir (Yıldırım, 2016: 72-73). Aynı tema altında tarih ders kitaplarında Türklerin üstün zekâlı oldukları ve bu zekâları sayesinde dönemin en ileri silahlarını yaptıklarını ve yüksek bir medeniyet oluşturduklarını bununla beraber diğer ilkel kavimleri de medenileştirdiklerini dolayısıyla burada bir sosyal darwinist yaklaşım sergilendiğini ortaya koymuştur (Yıldırım, 2016: 77). “Ortak Köken Arayışı” teması altında ise yazar tarih ders kitaplarında insanlık tarihinde Türkler kadar çok ve büyük devletler kurabilecek kabiliyet ve yüksek meziyetlere sahip bir ırkın dünyada hiç var olmadığına sürekli olarak vurgulandığına hatta Çin, Hint, Mısır, Anadolu, Avrupa gibi medeniyetlerin kurucu unsurunun Türk olduğunun iddia edildiğinden söz etmektedir (Yıldırım, 2016: 92). Bir diğer tema olarak kimlik inşasının en temel ögesi olan “Milli Seciye” de ise Türk milletinin manevi özelliklerinin öne çıkarıldığına ve sadece Türk’e özgü özelliklermiş gibi verildiğini belirtmektedir.

Türklerde mertlik, minnetsiz yaşama, yiğitlik, hoşgörü vs. gibi manevi özelliklerin sadece Türklerde bulunduğu böylece maddi ve manevi olarak üstün bir millet algısı oluşturulmuştur (Yıldırım, 2016:98). “Kutsal ve Tarihi Vatan” teması altında vatan vurgusu öne çıkmaktadır. Yazar incelediği tarih ders kitaplarında ısrarla bir ortak vatan vurgusunun yapıldığına ve bu vatana kutsallık atfedilerek tarihi vatan söyleminin oluşturulduğunu, böylece biz duygusunun mekânsal bir arka plana yerleştirildiğini ifade etmektedir (Yıldırım, 2016:129). Buradan hareketle Orta Asya’nın Türklerin ilk yurdu olarak tarihi ve kutsal bir mekân bağlamında toplumsal hafızada yerleşirken aynı zamanda bugün üzerinde yaşanan Anadolu’da Türklerin ikinci yurdu olmakla beraber en az Orta Asya kadar kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Böylece Anadolu uygarlıklarının Türk olduğu tezi ilmi bir dayanağa kavuşmuştur.

Son olarak “Ortak Dil” teması altında yazar Türk dilinin dünyanın en eski dillerinden olduğunun ve dünyadaki dillerin Türk dilinden türediğine dair bir söylem geliştirildiğinin, bu kapsamda Sümerlerin kullandığı dilin sondan eklemeli olduğundan hareketle Sümerlerin Türk olabileceği tezinin öne sürüldüğünü ve Orhan Abidelerinin tarihsel bir malzeme olarak

sunulduğuna böylece milliyetçi bir dil geliştirildiğine yer vermiştir (2016: 141-142). Bu yönü ile yazar Copeaux (2016) ve Ersanlı (2006) ile paralel bir yazım geliştirmiştir.

Kurucu unsur olan Türkler ve kültürel savunma hatlarının Orta Asya'ya kadar çekilmesi noktasında Copeaux (2016:61-63) erken cumhuriyet döneminde tarihin ve tarih ders kitaplarının önemine vurgu yapmıştır. Zira yeni bir devlete yeni ulus inşası amaçlanmıştır. Aynı şekilde Ersanlı (2006: 73-75) da bu söylemin o dönem için geliştirilmekle beraber Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu tip tartışmaların olduğunu öne sürmüştür.

Bir diğer alt başlık olan "Tarih Ders Kitaplarında Öteki" alt başlığı aşağıdaki temalar üzerinden incelenmiştir.

- Yakın Geçmiş: Redd-i Miras
- İç Düşman
- Dış Düşman

"Yakın Geçmiş: Redd-i Miras" teması altında son dönem Osmanlı İmparatorluğu, saltanat ve hilafet makamları cumhuriyet rejiminin ötekisi olarak sunulmuştur. Bu çerçevede tarih ders kitaplarında Osmanlı padişahlarının yetersizlikleri, saray entrikaları, rüşvet ve iltimas dolayısı ile de adaletsizlikler üzerinden bir ötekileştirme oluşturulmuş öte yandan da cumhuriyetin faziletlerine vurgu yapılmıştır (2016: 148). İç Düşman temasında ise mürteciler, hainler, Hıristiyan unsurlar, azınlıklar, şark vilayetlerindeki Türkler, Kürtler yer almıştır (2016:182-192). Dış Düşman teması altında Haçlılar (Avrupalılar), Araplar, Şiiler/Aleviler, Diğer Ötekiler: Yunanlılar, Çinliler yer almıştır (2016: 196-230).

Beşinci bölümde yazar "Ders kitaplarında makbul vatandaş" başlığı ile devletin istediği ideal vatandaş tipinin tarih ders kitaplarında nasıl oluşturulduğuna dair tespitlerine yer vermiştir. Bu çerçevede yazar çeşitli tipolojiler üzerinden çıkarımlarda bulunmuştur (231-287).

- Seküler Türk Tipolojisi
- Anadolu Tipolojisi
- Müslüman Türk Tipolojisi: Alperenler
- Müslüman-Atatürkçü Türk Tipolojisi

Bu tipolojilerde yazar cumhuriyet rejiminin Osmanlı İmparatorluğu karşıtlığı üzerinden seküler bir anlayış üzerine inşa edildiğinden hareketle olması istenen vatandaş tipinin de seküler bir anlayışa sahip olması gerektiğini söylem boyutunda görmüştür. Özellikle erken

cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında din anlatısına bakıldığında yeni rejimin dine bakışı daha net ortaya çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2015). Öte yandan yeni rejimin Anadolu toprakları üzerinden kurulmuş olmasından hareketle Anadolu'nun Türk yurdu olduğu anlayışını yerleştirmek için Anadolu'ya bir vatandaş tipi oluşturulmuştur. Bu vatandaş ise Müslüman ve Atatürkçü bir kimliğe sahiptir. Böylece zaman içerisinde bir süreklilik sağlanarak bugüne gelinmiştir.

Sonuç ve değerlendirmeler bölümünde ise yazar kimlik aktarımında tarih ders kitaplarının bir savunu niteliğinde kurgulandığını batının Türklere yönelik olumsuz bakışına karşı bir söylem geliştirildiği üzerinde durmuştur. Erken cumhuriyet döneminde egemen olan Türk Tarih Tezi ve sonrasındaki Hümanist tarih anlayışı döneminlerinde Avrupa'ya "bizde sizin gibiyiz" şeklinde bir söylemin geliştirildiğini, ilerleyen dönemde özellikle Türk İslam Sentezi anlayışının egemen olduğu dönemde ise Müslümanlık ve Türklük kavramlarının milli kültür üzerinden üstün millet anlayışına dönüştüğünü savunmuştur. Özellikle 1980 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahale sonucunda ise Türk-İslam sentezi anlayışı dini argümanlarla yumuşatılarak Atatürkçü düşünce sistemi eklenerek devam etmiştir. Kitabının sonunda yazar kullandığı "Makbul vatandaş, her türlü şahsi menfaatinin üstünde, kolektif menfaati görece ve gerektiğinde canından bile vazgeçecektir" cümlesi ile aslında tarih ders kitaplarının kimlik aktarımındaki işlevini devlet açısından ortaya koyarak hep bilinen ama dillendirilemeyen bir saptama yapmıştır.

Kaynakça

Anderson, B. (2015). *Hayali cemaatler*. İstanbul: Metis.

Ersanlı, B. (2006). *İktidar ve tarih*. İstanbul: İletişim.

Copeaux, E. (2016). *Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine*. İstanbul: İletişim.

Merey, Z. (2016). Dünyada ve Türkiye'de tarih eğitiminin tarihsel gelişimi. M. Safran (Ed.) *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* (s. 29-36). İstanbul: Yeni insan.

Şimşek, A., Pamuk, A. (2016). Tarih yazıcılığının dünü, bugünü ve yarını üzerine kısa bir bakış. M. Safran (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* (s. 23-28). İstanbul: Yeni İnsan.

Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan.

Yıldırım, T., Şimşek, A. (2015). Erken cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitaplarında din anlatısı. *Eğitim ve Bilim*. 40 (179), s. 323-340.